

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M. A)

رشته علوم سیاسی

موضوع:

مطالعه تطبیقی اندیشه های آیت ا.... طالقانی و شهید بهشتی

در ارتباط با شورا و نقش آن در اداره مملکت

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر محمد جواد حق شناس

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر خدایار مرتضوی

پژوهشگر :

سارا بهبهانی مندنی زاده

سال تحصیلی:

زمستان ۹۰

تقدیم به

مادر دلسوز، پدر فداکار و همسر مهربانم که صبرش توشه راهم بوده و هست.

با تشکر از

استاد با کمالات و شایسته، جناب آقای دکتر محمد جواد حق شناس که در کمال سعه صدر با حسن خلق و فروتنی از هیچ کمکی در این عرصه از من دریغ ننمودند و زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند.

با قدردانی از استاد صبور و با تقوا، جناب آقای دکتر سید خدایار مرتضوی که با پیشنهاد موضوع زحمت مشاوره این رساله را در حالی متقبل شدند که بدون مساعدت ایشان این رساله به نتیجه مطلوب نمی رسید.

با سپاس از

استاد فرزانه و دلسوز جناب آقای دکتر اکبر اشرفی که زحمت داوری این رساله را پذیرا شدند

تعهذنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانف سارا بهبهانی منذنی زاده دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۸۸۰۶۵۰۲۳۷۰۰ در رشته علوم سیاسی در تاریخ ۹۰/۱۲/۲۴ از پایان نامه خود تحت عنوان مطالعه تطبیقی اندیشه های آیت ا.... طالقانی و شهید بهشتی در ارتباط با شورا و نقش آن در اداره مملکت با کسب نمره و درجه دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق رو پژوهش انجام شده توسط اینجانف بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانف مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۰/۱۲/۲۴

سارا بهبهانی مندنی زاده دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی از پایان نامه خود دفاع نموده و
با نمره به حروف و با درجه مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: کلیات پژوهش.....	۱
۱-۱- طرح مسأله.....	۲
۲-۱- پیشینه و ادبیات پژوهش.....	۳
۳-۱- اهمیت موضوع و انگیزه انتخاب آن.....	۷
۴-۱- اهداف پژوهش.....	۷
۵-۱- سؤال پژوهش.....	۸
۶-۱- فرضیه.....	۸
۷-۱- تعریف مفاهیم.....	۸
۸-۱- متغیرها.....	۱۰
۹-۱- روش پژوهش.....	۱۰
۱۰-۱- روش گردآوری و تجزیه تحلیل اطلاعات.....	۱۰
۱۱-۱- مشکلات پژوهش.....	۱۱
۱۲-۱- سازماندهی پژوهش.....	۱۱
فصل دوم: شورا.....	۱۳
۱-۲- معنای شور و شورا.....	۱۴
۲-۲- شورا در اسلام.....	۱۶
۱-۲-۲- تاریخچه شورا در اسلام.....	۱۶
الف) نظریه غیرالزامی بودن شورا.....	۲۰
ب) نظریه وجوب و الزامی بودن شورا.....	۲۱
۲-۲-۲- موارد شورا در اسلام.....	۲۲

۲۷.....۳-۲- شوری در قرآن و احادیث.....

۴۵.....۴-۲- شورا در افکار اندیشمندان اسلامی.....

۵۵..... فصل سوم: دیدگاه آیت الله طالقانی پیرامون شورا.....

۵۶.....۱-۳- زندگینامه آیت الله طالقانی.....

۶۰.....۲-۳- شورا در اندیشه طالقانی.....

۶۴.....۳-۳- نظام شورایی در اندیشه سیاسی طالقانی.....

۷۴.....۴-۳- ادله شورا در اندیشه طالقانی.....

۷۴.....۱- دلیل عقلی.....

۷۵.....۲- ادله نقلی.....

۷۷.....۳-۵- موارد شورا در اندیشه طالقانی.....

۷۸.....۳-۶- فواید شورا از نظر طالقانی.....

۸۲..... فصل چهارم: دیدگاه دکتر بهشتی پیرامون شورا.....

۸۳.....۴-۱- زندگینامه دکتر بهشتی.....

۸۹.....۴-۲- اندیشه ها و دیدگاه های دکتر بهشتی.....

۸۹.....۴-۲-۱- دیدگاه دکتر بهشتی در خصوص انسان.....

۹۱.....۴-۲-۲- دیدگاه دکتر بهشتی در خصوص حکومت.....

۹۵.....۴-۲-۳- اندیشه ها و دیدگاه های دکتر بهشتی در خصوص شورا.....

۱۰۱.....۴-۳- «شورای انقلاب»، تجربه عملی نگرش شورایی.....

۱۰۳.....۴-۴- «شورای عالی قضائی» تجربه شورا در قوه قضائیه.....

۱۰۴..... فصل پنجم: مقایسه تطبیقی اندیشه های طالقانی و بهشتی و تأثیر آن در قانون اساسی.....

۱۰۵.....۵-۱- تاریخچه تدوین قانون اساسی در ایران.....

۱۰۷.....۵-۲- جایگاه شورا در قانون اساسی.....

- ۱۱۰..... ۵-۲-۱- شوراهای شهر، روستا، بخش، شهرستان یا استان
- ۱۱۶..... ۵-۲-۲- شورای رهبری
- ۱۲۰..... ۵-۲-۳- مجلس شورای ملی
- ۱۳۱..... ۵-۲-۴- شورای نگهبان
- ۱۳۹..... ۵-۲-۵- شورای عالی قضائی (قوه قضائیه)
- ۱۴۲..... ۵-۲-۶- شورای عالی دفاع (شورای عالی امنیت ملی)
- ۱۴۵..... فصل ششم: نتیجه گیری
- ۱۵۵..... منابع و مأخذ

فصل اول:

کلیات پژوهش

۱-۱- طرح مسأله

آیت الله سید محمود طالقانی و آیت الله سید محمد بهشتی از جمله روحانیون نواندیش معاصر ایران می باشند که دارای تحصیلات حوزوی و درجه اجتهاد در فقه شیعی بوده و در دفاع از اندیشه های دموکراتیک و حقوق مردم پیشتاز و مشهور بوده اند. این دو اندیشمند از پیشاهنگان نهضت اصلاح دینی و روشنفکری دینی در ایران بوده و مردم را به اسلام تجدید حیات یافته فرا خوانده و تعالیم آنها نقش بسیار مهم و تأثیرگذاری در بیداری مردم داشته است.

آیت الله طالقانی و آیت الله بهشتی در تحولات سیاسی، اجتماعی و مبارزات آزادی خواهانه ملت ایران در دوران قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی نقش مؤثر داشته، بگونه ای که از آنان به عنوان کسانی یاد می شود که در زمره مهمترین پایه گذاران و نظریه پردازان انقلاب سال ۱۳۵۷ و نظام سیاسی حاصل از آن به شمار می آیند.

بررسی اجمالی آثار به جای مانده از این دو اندیشمند بیانگر آن است که هر دوی ایشان، در زمینه مقولات متعدد و متنوعی چون شورا، آراء عمومی، حق انتخاب مردم و سایر حقوق اساسی، دیدگاه هایی جدید و متناسب با مقتضیات زمانه ارائه داده اند. از میان مقولات ذکر شده در بالا، توجه ویژه این پژوهش به مقوله شورا می باشد.

آیت الله طالقانی، یکی از صاحب نظران و نظریه پردازان مقوله شورا در جمهوری اسلامی ایران، ریشه های اصلی مشکلات و بحرانهای جامعه اسلامی را دوری از تعالیم اصیل دین اسلام، استبداد و استعمار می دانست و در این راستا، شورا را مهمترین راه حل جهت رفع مشکلات عنوان می نمود. بر مبنای نظر وی، رعایت اصل شورا در برابر استبداد رأی است که در حکومت و اداره جامعه، به زمامداران و مدیران اجرایی امکان می دهد برای پیشبرد اهداف و برنامه های خود، علاوه بر ابزار و وسایل مادی، از اندیشه های گرانقدر صاحب نظران بهره جویند.

در اندیشه ی آیت الله بهشتی، چهره تشکیلاتی و سازمانده^۱ «نظام جمهوری اسلامی» در ایران نیز اهمیت ویژه ای برای شورا و نقش آن در اداره امور کشور مشاهده می شود. وی شوراها را نهادهایی خودجوش می دانست که عامل مؤثری در حل مسائل مملکت می تواند باشد و بی

^۱ - Organaizer

توجهی به این نهادها می تواند انقلاب اسلامی را با مشکلاتی مواجه نماید. وی مناسبترین و کم هزینه ترین راه حل مشکلات سیاسی و اجتماعی را شورا و نهادهای شورایی می دانست. این دو اندیشمند، همواره چنین دغدغه ذهنی را داشتند که مبدا انقلاب اسلامی از مسیر خود منحرف شود؛ از این رو موکداً اصرار داشتند که سرنوشت سیاسی مردم باید به دست خود آنان تعیین شود و راهکار اجرایی این امر را شوراها عنوان می نمودند. دیدگاه ها و تلاش های مستمر این دو اندیشمند در طرح و اجرایی شدن نظام شورایی در جمهوری اسلامی ایران نقش به سزایی داشته؛ به طوری که می توان گفت، طرح اولیه چنین نظامی توسط آیت الله طالقانی مطرح و تجلی چنین دیدگاهی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به سبب پیگیری ها و تلاش های آیت الله بهشتی به منظور اجرایی نمودن اصل شورا در اداره امور مملکت صورت گرفته است.

در این پژوهش سعی بر آن است تا دیدگاه های این دو اندیشمند درباره مقوله شورا و بازتاب این دیدگاهها در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۵۸ هجری شمسی، مورد بررسی و پژوهش قرار گیرد.

۱-۲- پیشینه و ادبیات پژوهش

- رضا استادی در کتاب «شوری در قرآن و روایات»، به بررسی آیات قرآن، احادیث پیامبر و روایات نقل شده از امامان معصوم در خصوص شورا پرداخته است که منبع جامعی در خصوص ریشه یابی قرآنی و روایی اصل شورا در اسلام می باشد. با توجه به اینکه در فصل دوم پژوهش حاضر مفاهیم شور، شورا و شورا در اسلام مورد بررسی واقع شده است، پژوهشگر یکی از کتاب هایی که به عنوان منبعی جامع جهت گردآوری اطلاعات مورد نیاز، مورد استفاده قرار داده است، کتاب شوری در قرآن و روایات می باشد.

- فصل اول کتاب «اندیشه های سیاسی در اسلام و ایران» نوشته حاتم قادری، به نظریه های نظام سیاسی اختصاص یافته که در این بخش در ذیل فصل اول، نگاهی تاریخی به پیدایش خلافت شده و نظریه های پیرامون انتخاب خلیفه در اسلام اشاره شده است. در این کتاب شورا به عنوان یکی

از نظریه های اساسی جهت تعیین خلیفه، مورد بررسی قرار گرفته است. این کتاب از جمله کتابهایی می باشد که پژوهشگر جهت بررسی و گردآوری منابع اطلاعاتی در خصوص تاریخچه شورا در اسلام مورد کنکاش قرار داده است.

- داود فیرحی در بخش دوم کتاب «نظام سیاسی و دولت در اسلام»، اصول نظام سیاسی اهل سنت (اجماع و شورا) را مورد بررسی قرار داده است. در این کتاب شورا به عنوان مهمترین اصل نظم سیاسی، بویژه در نظریه های جدید نظام سیاسی اهل سنت مطرح شده و به نظریه های جدید اهل سنت در این خصوص از جمله نظریه غیرالزامی بودن شورا و نیز نظریه وجوب و الزامی بودن شورا پرداخته شده است. استفاده از این کتاب کمک شایانی به گردآوری مطالب پژوهش حاضر، بخصوص پیرامون موضوع تاریخچه شورا در اسلام داشته است.

- منصور میراحمدی فصل چهارم کتاب خود تحت عنوان «اسلام و دموکراسی مشورتی» را به شورا کراسی اسلامی اختصاص داده است. در این فصل پس از بیان مفهوم شورا و شورا کراسی، به مبانی نظری شورا و شورا کراسی پرداخته شده است که در این رابطه نظر اندیشمندان مختلف از جمله: محمد رشیدرضا، محمد حسین نائینی، ابوالاعلی مودودی، راشد الغنوشی، محمد مهدی شمس الدین، توفیق محمد الشاوی و امام خمینی مطرح گردیده است. از آنجا که در دومین فصل از پژوهش حاضر به موضوع شورا در افکار اندیشمندان اسلامی پرداخته شده است، نظریات ارائه شده از اندیشمندان در کتاب «اسلام و دموکراسی مشورتی»، مورد استفاده پژوهشگر قرار گرفته است.

- کتاب «شورا و آزادی» نوشته علی شیرخانی، متضمن بحث و بررسی در اندیشه سیاسی "آیت الله طالقانی" است که در فصل اول به طور اختصار مسائل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان وی - با توجه به تعامل و تقابل دین و دولت - بررسی شده است. فصل دوم به زندگی آیت الله طالقانی اختصاص دارد. "آزادی و استبداد" عنوان فصل سوم این کتاب است که در پی آن در فصل چهارم، مباحث حکومت و حاکمیت از دیدگاه طالقانی بررسی و تبیین می شود. در فصل پنجم، نظام مطلوب آیت الله طالقانی که همان نظام شورایی در همه ابعاد زندگی انسان است مورد بررسی قرار گرفته است. علی شیرخانی در این کتاب چنین بیان کرده است که: شناخت طالقانی

از عنصر استبداد در ایران و جوامع بشری موجب گردید تا وی جهت تامین حقوق اقشار مختلف در جامعه و همین طور ایجاد نظام عادلانه و برقراری قسط، الگوی شورا را ارائه دهد. شورا از دیدگاه طالقانی نهادی برای تأمین خواست همه اقشار، اقوام و گروه‌های و نیز مشارکت آنها در اداره و تصمیم‌گیری‌های کشور است. با حضور مردم در شوراها (از روستا تا استان) و اداره آنها به وسیله مردم، اهداف حکومت تضمین می‌شود. شوراها تحقق بخش و تضمین کننده آزادی هستند و حضور مردم را به مثابه صاحبان حکومت، نهادینه می‌کنند. استفاده از این کتاب پژوهشگر را در آشنایی و نیز گردآوری اطلاعات لازم در خصوص آیت الله طالقانی یاری رساند.

- کتاب «پرتوی از قرآن» نوشته آیت الله طالقانی، در واقع تفسیر قرآن توسط وی می باشد که در زندان به نگارش درآمده است؛ از این رو استنادات آن کمتر و تراوشات فکری وی در آن بیشتر است. با توجه به اینکه پژوهشگر در صدد آشنایی هرچه بیشتر با زمینه های فکری و افکار آیت الله طالقانی بوده، مطالعه این کتاب بسیار راهگشا بوده است.

- در کتاب «بررسی مبانی فکری آیت الله شهید دکتر بهشتی (ره)»، که در واقع گزیده گفتارها و نوشتارهای سمینار تبیین اندیشه های شهید بهشتی می باشد که در سال ۱۳۷۶ در دانشگاه شیراز برگزار شده است؛ مقاله ای از سید علیرضا حسینی بهشتی به چاپ رسیده است که به بررسی منزلت انسان در نظام سیاسی اسلام از دیدگاه آیت الله بهشتی پرداخته است که نگاه وی را در خصوص انسان و نیز اهمیت و اثر گذاری آن در حکومت و نظام اسلامی را به خوبی به تصویر کشیده است. این کتاب راهنمای بسیار خوبی به منظور آشنایی با افکار دکتر بهشتی و نیز گردآوری اطلاعات مورد نیاز جهت به انجام رساندن فصل چهارم پژوهش حاضر می باشد.

- مجموعه دو جلدی «سخنرانی ها و مصاحبه های آیت الله شهید دکتر بهشتی» توسط محمدرضا سرابندی تدوین گردیده است. در این مجموعه، سخنرانی ها و مصاحبه های خبری مختلف وی درباره مسائل گوناگون عقیدتی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بیان گردیده است؛ لذا مجموعه ی این سخنرانی ها و مصاحبه ها منبع ارزشمند و دست اول برای بررسی اندیشه ها و عملکرد و نیز سند گویای دیدگاه ها و مواضع دکتر محمد حسینی بهشتی می باشد.

- کتاب «**مبانی نظری قانون اساسی**»، شامل نظرات تفصیلی و تفسیری دکتر بهشتی درباره ی قانون اساسی جمهوری اسلامی است که خود نقش بسیار مهمی در تدوین آن داشته است. بخش نخست این کتاب، در برگیرنده ی گفتار ارزنده و روشنگر وی با عنوان «نظام سیاسی در قانون اساسی» است که در تاریخ ۱۳۵۸/۹/۹ در حسینیه ی ارشاد ایراد شده است. بخش دوم حاوی گفتاری دیگر با عنوان «پیرامون قانون اساسی» است که در تابستان ۱۳۵۸ در مشهد ایراد گردیده است. بخش سوم کتاب نیز، شامل گفتگوی مطبوعاتی آیت الله بهشتی درباره ی «قانون اساسی» است که در روزنامه ی جمهوری اسلامی مورخ پانزدهم تیر ماه سال ۱۳۵۸ منتشر شده است. پژوهشگر به منظور تکمیل یافته های خود در قالب فصل پنجم پژوهش، بهره بسیاری از این کتاب برده است.

- فرج الله هدایت نیا گنجی در کتاب «**اندیشه های حقوقی شهید بهشتی**»، به بررسی نقش دکتر بهشتی در تدوین قانون اساسی و نیز دیدگاه های وی در خصوص برخی از اصول این قانون پرداخته است. دیدگاه های ایشان در مورد آن اصولی از قانون اساسی که به موضوع شورا اشاره دارد، جهت انجام پژوهش حاضر توسط پژوهشگر مورد استفاده قرار گرفته است.

- غلامعلی رجایی در کتاب «**سیره شهید دکتر بهشتی**»، بحث اساسی خویش را بر روی خصوصیات و ویژگیهای شخصیتی دکتر بهشتی متمرکز نموده است و چندان به اندیشه ایشان نمی پردازد. بخشی از بیوگرافی ایشان که در ابتدای فصل چهارم پژوهش آمده است، برگرفته از این کتاب می باشد.

- در کتاب «**شناخت اندیشه های اجتماعی شهید بهشتی**» نوشته صدیقه قاسمی که به شکل مصاحبه تهیه شده است، برخی از آرا و اندیشه های سیاسی - اجتماعی شهید بهشتی، از سوی مصاحبه شوندگان مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

- صدیقه قاسمی در کتاب «**اسلام و مقتضیات زمان**» که در واقع یکی از جدی ترین آثار می باشد که در باب اندیشه های شهید بهشتی در قالب پایان نامه کار شده و سپس در قالب کتاب به انتشار درآمده، تلاش نموده است تا مهمترین موضوعاتی را که متفکران معاصر اسلامی با آن روبرو می باشند در چارچوب اندیشه های دکتر بهشتی مورد بحث قرار دهد. از آنجا که یکی از

اندیشمندانی اسلامی که پژوهش حاضر افکار و دیدگاه های وی را مورد مطالعه و بررسی قرار داده، دکتر بهشتی بوده است، این کتاب راهنمایی بسیار خوبی در این خصوص بوده، اما با توجه به اینکه در این پژوهش علاوه بر بیان افکار ایشان، اندیشه های و دیدگاه های آیت الله طالقانی نیز بیان و در آخر مقایسه ای تطبیقی میان دیدگاه های دو اندیشمند صورت پذیرفته، بر این اساس می توان گفت، پژوهش حاضر کاری تکمیلی و در راستای پژوهش انجام گرفته توسط صدیقه قاسمی می باشد.

- مسیح مهاجری در کتاب «بهشتی و انقلاب»، جایگاه و نقش دکتر بهشتی را در تحولات منجر به انقلاب و وقایع بعد از آن مورد بررسی قرار داده است. بخشی از مطالب پژوهش، پیرامون زندگینامه دکتر بهشتی، با مطالعه این کتاب گردآوری شده است.

۱-۳- اهمیت موضوع و انگیزه انتخاب آن

شورا یکی از مقولاتی است که هم مورد توجه دین مبین اسلام بوده و در قرآن کریم و احادیث معتبر بدان تصریح و تأکید شده و هم در کانون توجه بسیاری از متفکرین آزادی خواه و نظامهای مردم سالار قرار دارد. بدین دلیل که شور و مشورت و تصمیم گیری شورایی عامل مهمی در جلوگیری از خود رأیی و ممانعت از بروز نظامهای استبدادی و دیکتاتوری است و نقش مؤثری در اتخاذ تصمیمات عقلایی و کم عیب دارد و می تواند در کاهش هزینه ها و اتلاف وقت کاملاً تأثیرگذار باشد، بنابراین جا دارد که درباره شورا و جایگاه آن در نظام سیاسی جمهوری اسلامی با تأکید بر قانون اساسی، قوانین موضوعه و نحوه اداره کشور، تحقیق و تتبع صورت پذیرد.

۱-۴- اهداف پژوهش

الف) تبیین دیدگاه آیت الله طالقانی و آیت الله بهشتی درباره شورا و معرفی آن به نسل جوان و دانشگاهی و نیز به مسئولان و دست اندرکاران نظام جمهوری اسلامی ایران.

ب) تأکید و تمرکز بر مقوله شورا هم به عنوان مقوله ای دینی و هم مقوله ای عقلانی.

ج) جلوگیری از بروز خود رأیی و استبداد در عرصه ها و سطوح گوناگون جامعه.

د) آشنایی بیشتر با مبانی فکری انقلاب اسلامی و نهادهای حکومتی نظام جمهوری اسلامی.

۱-۵- سؤال پژوهش

- اندیشه های آیت الله طالقانی و آیت الله بهشتی در خصوص شورا چه بازتابی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و اداره کشور داشته است؟

۱-۶- فرضیه

- آیت الله طالقانی و آیت الله بهشتی با باور به اندیشه شورایی و اداره بخش هایی از کشور با نگرش شورایی، نسبت به تبیین موضوع و تدوین اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر اساس نظام شورایی اهتمام جدی ورزیده اند.

۱-۷- تعریف مفاهیم

- شورا^۲: در لغت نامه دهخدا در مقابل کلمه «شورا» معانی مختلفی از جمله: نصیحت کردن، اندیشیدن، نشان دادن، فکر و عقیده را بیان داشتن، دلالت نمودن و رایزنی کردن درج شده است (دهخدا، ۱۳۴۵، ص ۱۲۸۳۶).

اما اصطلاحاً «شورا» عبارت است از اجتماع عده ای از مردم آگاه و مطلع از موضوع و کاملاً مورد وثوق، برای بدست آوردن حقیقت درباره موضوعی که برای مشورت مطرح شده است. به عبارت دیگر شورا به معنای مصلحت نمودن و استفاده از آرای راهگشای دیگران برای رسیدن به مقصود مشترک و یا خاص است (ملکی، ۱۳۵۹، ص ۵۰).

شورا یکی از ریشه دارترین پدیده های اجتماعی، کهن ترین اصول عرفی و مقررات سنتی، از بارزترین شیوه های عقلایی در زندگی جمعی و مهمترین اصل نظام سیاسی، بویژه در نظریه های جدید نظام سیاسی اهل سنت است که منظور از آن تبادل آراء به منظور اتخاذ تصمیم درست در

^۲ - Council

مسائل اساسی جامعه اسلامی است که حکم و نص شرعی درباره آنها وجود ندارد (فیرحی، ۱۳۸۶، ص ۸۳).

- **آیت الله طالقانی:** از تبار نواندیشان دینی در عصر حاضر به شمار می آید که از پیشاهنگان نهضت اصلاح دینی و از پیشگامان روشنفکری دینی در ایران بوده و مردم را به اسلام تجدید حیات یافته فرا می خواند و از زمینه سازان و پیشوایان انقلاب اسلامی محسوب می شد. وی همچنین نظریه پرداز نظام شورایی در جمهوری اسلامی ایران می باشد.

- **آیت الله بهشتی:** از شخصیت‌های فکری سیاسی تاریخ معاصر ایران به شمار می رود که می توان او را یکی از برجسته ترین معماران تجدید بنای تفکر انقلابی و تشکیلاتی انقلاب اسلامی ایران به شمار آورد (موسوی، ۱۳۸۸، به نقل از سایت: <http://www.magiran.or>). وی عضو شورای انقلاب اسلامی ایران، عضو هیأت موسسان و اولین دبیرکل حزب جمهوری اسلامی بود و از طرف امام راحل به ریاست دیوان عالی و شورای عالی قضایی منصوب گشت (حسینی بهشتی، ۱۳۷۷، ص ۸۰).

- **اسلام شیعی:** یکی از مذاهب اصلی اسلامی است که معتقد به امامت دوازده امام معصوم می باشد. یکی از مهمترین ویژگی های اسلام شیعی و پیروان آن پذیرش خلافت حضرت علی بن ابیطالب به عنوان اولین خلیفه و جانشین برحق رسول الله می باشد.

- **عقلانیت^۳:** اندیشیدن، انطباق با قوانین عقل و خرد و کاربرد معیارهای عینی و منطقی در تنظیم روابط و حل مسائل که بر مبنای آن واقعیات و فعالیت‌هایی که در گذشته، دور از حیطه خرد قرار داشتند، در حیطه خرد قرار می گیرند (آقا بخشی و افشاری راد، ۱۳۸۶، ص ۵۶۸).

- **مردم سالاری^۴:** مراد از آن دموکراسی یا حکومت مردم است. وجه مشخصه مردم سالاری، اعلان رسمی اصل تبعیت اقلیت از اکثریت و به رسمیت شناختن آزادی و حقوق مساوی افراد و اتباع است. مردم سالاری در تعبیری دیگر، حق تمام مردم برای شرکت در تصمیم گیری در امور عمومی معنی شده است (همان، صص ۱۷۰ و ۱۷۱).

^۳ - Rationality

^۴ - Democracy

- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران^۵: مبین نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه ایران بر اساس اصول و ضوابط اسلامی است که در دوازده فصل، مشتمل بر یکصد و هفتاد و پنج اصل می باشد. این قانون با اکثریت دو سوم مجموع نمایندگان مجلس بررسی نهائی قانون اساسی در تاریخ ۲۴ آبان ماه ۱۳۵۸ هجری شمسی مطابق با بیست و چهارم ذی الحجه یک هزار و سیصد و نود و نه هجری قمری به تصویب نهائی رسید (اداره کل فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۷).

۱-۸- متغیرها

متغیر مستقل: اندیشه های آیت الله طالقانی و دکتر بهشتی در خصوص شورا

متغیر وابسته: جایگاه شورا در قانون اساسی و اداره کشور

متغیر واسطه: فضای گفتمانی زمان تصویب قانون اساسی

۱-۹- روش پژوهش

در این پژوهش از روش کیفی جهت سنجش فرضیه استفاده خواهد شد. پژوهش کیفی عمدتاً بصورت توصیفی می باشد که در آن محقق به فرآیند معنی و درک حاصل از واژگان تمایل دارد. در واقع پژوهش کیفی یک تحقیق تفسیری است و مبتنی بر روش شناسی تفسیری می باشد. در این روش عمدتاً با بررسی اسناد، کتب و مدارک و نیز در صورت نیاز با استفاده از مصاحبه، پژوهش به انجام خواهد رسید (صفری شالی، ۱۳۸۶، ص ۶۳).

۱-۱۰- روش گردآوری و تجزیه تحلیل اطلاعات

شیوه گردآوری اطلاعات به روش اسنادی می باشد. در روش اسنادی (کتابخانه ای) پژوهشگر با بررسی متون مختلف، مقالات و پایان نامه ها اطلاعات مورد نظر را کسب می نماید که این امر از

^۵ - Islamic republic of Iran's constitution

طریق فیش برداری صورت می گیرد. لازم به ذکر است، سایر اطلاعات تکمیلی از طریق مصاحبه گردآوری می گردد.

اطلاعات گردآوری شده از طریق استنباط عقلانی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و در صورت لزوم از شیوه تحلیل محتوای کیفی نیز بهره گرفته خواهد شد.

۱-۱۱- مشکلات پژوهش

از جمله مشکلاتی که پژوهشگر در انجام این پژوهش با آن روبرو بوده، عدم وجود منابع فارسی مناسب و کافی در خصوص اندیشه ها و دیدگاه های آیت الله طالقانی و دکتر بهشتی در خصوص شورا بوده است. از سویی دیگر اکثر کتابهای شاخص و در خور توجه در خصوص نظریه شورا در اسلام به زبان عربی بوده و از آنجا که پژوهشگر توانایی لازم را جهت ترجمه این متون دارا نمی باشد، با مشکلاتی مواجه شده است.

۱-۱۲- سازماندهی پژوهش

پژوهش حاضر در قالب شش فصل به انجام خواهد رسید که به شرح ذیل می باشد:

فصل اول تحت عنوان کلیات پژوهش، به مواردی از جمله: طرح مسئله، پیشینه و ادبیات پژوهش، اهمیت موضوع و انگیزه انتخاب آن، اهداف پژوهش، سؤال پژوهش، فرضیه، تعریف مفاهیم، متغیرها، روش پژوهش، روش گردآوری و تجزیه تحلیل اطلاعات، مشکلات پژوهش و در پایان به سازماندهی پژوهش پرداخته خواهد شد.

فصل دوم پژوهش حاضر به مبحث شورا اختصاص یافته است که بر مبنای آن پس از بیان معنای شور و شورا، تاریخچه شورا در اسلام، شورا در قرآن و احادیث و نیز شورا در افکار اندیشمندان اسلامی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

دیدگاه آیت الله طالقانی پیرامون شورا، در **فصل سوم** این پژوهش، البته پس از بیان تاریخچه مختصری از زندگینامه این اندیشمند فقید، مطرح خواهد گردید.

فصل چهارم این پژوهش به بیان دیدگاه آیت الله بهشتی پیرامون شورا اختصاص خواهد داشت.

در **پنجمین فصل** از فصول پژوهش حاضر، مقایسه ای تطبیقی میان دیدگاه های دو اندیشمند مذکور انجام خواهد شد و میزان اثرگذاری اندیشه های ایشان در خصوص شورا، بر قانون اساسی و ارکان اداره کشور مورد بررسی قرار خواهد گرفت. به عبارتی دیگر، این فصل در صدد پاسخگویی به سوال مطرح شده در ابتدای پژوهش به خصوص پاسخ به این سوال است که: جایگاه شورا در اندیشه آیت الله طالقانی و آیت الله بهشتی چیست و چگونه و به چه میزان در تدوین قانون اساسی تأثیر گذاشته است؟ در این راستا پژوهشگر فرضیه ی مطرح شده را در این فصل مورد سنجش قرار خواهد داد.

این پژوهش در آخر با یک نتیجه گیری در قالب **فصل ششم** به اتمام می رسد که پژوهشگر به جمع بندی و نتیجه گیری یافته های پژوهشی می پردازد. منابع و مأخذ در بخش پایانی پژوهش حاضر ارائه خواهد شد.